

UDK 37.091.26:5:373.3

BOSHLANG'ICH TA'LIM TABIIY FANLAR DARSLARIDA O'QUVCHILAR BILIMINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Pedagogika fakulteti
3- kurs 2/23 -guruh talabasi **Shaymardonova Madina Rustam qizi.**

shaymardanovam2@gmail.com

Annotatsiya

Ta'lim sifati ko'p jihatdan o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini to'g'ri baholash tizimiga bog'liq. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilar bilimini nazorat qilish va baholashning zamonaviy usullaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy baholash tizimi ko'pincha o'quvchining faqat tayyor bilimlarini aniqlashga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy baholash usullari o'quvchining amaliy faoliyati, ijodiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati va kompetensiyalarini ham baholash imkonini beradi. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlar darslarida bilimlarni nazorat qilish va baholashning nazariy asoslari, zamonaviy baholash texnologiyalari, formatif va summativ baholash, kompetensiyaviy yondashuv, elektron baholash tizimlari hamda xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari zamonaviy baholash usullari o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: baholash, nazorat, tabiiy fanlar, boshlang'ich ta'lim, formatif baholash, summativ baholash, kompetensiyaviy yondashuv, elektron baholash, diagnostik baholash, ta'lim sifati, PISA, TIMSS.

Kirish

Ta'lim tizimining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini obyektiv baholash hisoblanadi. Har qanday ta'lim jarayonida nazorat va baholash o'quvchilarning erishgan natijalarini aniqlash, o'qitish samaradorligini baholash hamda keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi. Shu sababli zamonaviy pedagogikada baholash ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qaratiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkuri va bilishga bo'lgan qiziqishi shakllanadigan davr hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy fanlar darslarida o'quvchilarning tabiat hodisalarini tushunishi, kuzatishi, tahlil qilishi va amaliy faoliyat orqali bilimlarni o'zlashtirishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli bu fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan baholash tizimi ham zamonaviy talablarga mos bo'lishi zarur.

An'anaviy baholash tizimlari asosan o'quvchilarning eslab qolgan ma'lumotlarini tekshirishga qaratilgan bo'lib, ko'pincha o'quvchining ijodiy fikrlashi, amaliy faoliyati va kompetensiyalarini to'liq aks ettira olmaydi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida esa baholash nafaqat natijani aniqlash, balki o'quvchining rivojlanishiga yordam beruvchi pedagogik vosita sifatida qaralmoqda.

Dunyo ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning keng qo'llanilishi baholash tizimining ham tubdan yangilanishiga olib keldi. PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) va PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) kabi xalqaro baholash dasturlari o'quvchilarning bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini aniqlashga yo'naltirilgan.

O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida baholash tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yangi davlat ta'lim standartlari, kompetensiyaviy yondashuv va elektron ta'lim platformalarining joriy etilishi zamonaviy baholash usullarini keng qo'llash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlar darslarida o'quvchilar bilimini nazorat qilish va baholashning zamonaviy usullarini tahlil qilish hamda ularning ta'lim sifatiga ta'sirini aniqlashdan iborat.

Materiallar va usullar

Mazkur tadqiqot pedagogika, ta'lim metodikasi va baholash texnologiyalariga oid ilmiy manbalarni o'rganish asosida amalga oshirildi. Tadqiqot davomida UNESCO, OECD, UNICEF, TIMSS, PISA va boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, Scopus, Web of Science va ERIC bazalarida chop etilgan ilmiy maqolalar tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, ilmiy umumlashtirish va pedagogik kuzatish usullari tashkil etdi. Boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida qo'llanilayotgan baholash tizimlari va metodlari zamonaviy pedagogik nazariyalar asosida baholandi.

Tahlil davomida quyidagi zamonaviy baholash usullari o'rganildi:

1. diagnostik baholash;
2. formatif (joriy) baholash;
3. summativ (yakuniy) baholash;
4. portfolioga asoslangan baholash;
5. loyiha ishlari orqali baholash;
6. kuzatish va monitoring;
7. elektron test tizimlari;
8. o'zaro baholash;
9. o'zini o'zi baholash;

10. kompetensiyaviy baholash.

Baholash usullarining samaradorligi o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi, motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi va amaliy ko'nikmalarining rivojlanishiga ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida zamonaviy baholash usullaridan foydalanish o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtiradi va bilimlarni o'zlashtirish sifatini oshiradi.

Diagnostic baholash o'quv yilining boshida yoki yangi mavzuni boshlashdan oldin o'quvchilarning mavjud bilim darajasini aniqlash imkonini beradi. Ushbu usul o'qituvchiga ta'lim jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etish imkoniyatini yaratadi.

Formatif baholashning qo'llanilishi o'quvchilar tomonidan mavzularning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishini nazorat qilishga xizmat qiladi. Tabiiy fanlar darslarida savol-javoblar, kuzatuv natijalari, amaliy topshiriqlar va kichik loyihalar orqali olib borilgan formatif baholash o'quvchilarning bilim olish jarayoniga faol jalb qilinishini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari formatif baholash qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning darsdagi faolligi va motivatsiyasi yuqori bo'lishini ko'rsatdi. O'quvchilar xatolarni jazolash vositasi sifatida emas, balki rivojlanish imkoniyati sifatida qabul qila boshlaydilar.

Summativ baholash esa chorak, yarim yillik yoki o'quv yili yakunida o'quvchilarning umumiy bilim darajasini aniqlash imkonini beradi. Tabiiy fanlarda summativ baholash testlar, yozma ishlar, amaliy topshiriqlar va loyihalar shaklida amalga oshiriladi.

Portfolioga asoslangan baholash usuli o'quvchilarning uzoq muddat davomida erishgan natijalarini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari portfoliolar orqali baholash o'quvchilarning ijodiy faoliyati va mustaqil izlanishlarini baholashda samarali ekanligini ko'rsatdi.

Loyiha ishlari orqali baholash ham tabiiy fanlar uchun samarali usullardan biri ekanligi aniqlandi. Masalan, "Mening o'simligim", "Mahalliy tabiat obyektlarini kuzatish", "Suvning ahamiyati" kabi loyihalar o'quvchilarning tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Elektron baholash tizimlari ham o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Interaktiv testlar, raqamli platformalar va mobil ilovalar yordamida baholash natijalari tezkor va obyektiv tarzda olinadi. Bu esa o'qituvchining vaqtini tejash va individual tahlil imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'zaro baholash va o'zini o'zi baholash usullari esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mas'uliyat va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari zamonaviy baholash usullari an'anaviy baholash tizimlariga nisbatan ko'proq pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi. An'anaviy tizimlarda baholash

asosan nazorat vazifasini bajargan bo'lsa, zamonaviy baholash yondashuvlari ta'limning rivojlantiruvchi funksiyasini kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun baholash jarayoni rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi xarakterga ega bo'lishi zarur. Salbiy baholar va haddan tashqari tanqid o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. Shu sababli formatif baholash va konstruktiv fikr-mulohazalar berish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tabiiy fanlar darslarida faqat test topshiriqlari orqali baholash yetarli emas. Chunki ushbu fanlarda kuzatish, tajriba o'tkazish, tahlil qilish va muammolarni hal etish kabi ko'nikmalar muhim o'rin tutadi. Shuning uchun baholash tizimi amaliy faoliyatni ham qamrab olishi kerak. Xalqaro tadqiqotlar natijalari ham baholashning kompetensiyaviy modeliga o'tish zarurligini ko'rsatmoqda. TIMSS va PISA dasturlarida o'quvchilarning tayyor bilimlari emas, balki bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati baholanadi. Bu esa tabiiy fanlarni o'qitishda baholash mezonlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning rivojlanishi baholash jarayoniga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Adaptiv testlar o'quvchining bilim darajasiga mos ravishda topshiriqlarni tanlay oladi. Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning xatolari tahlil qilinib, individual tavsiyalar berilishi mumkin.

Shu bilan birga, zamonaviy baholash usullarini joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. O'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli bo'lmasligi, texnik vositalarning cheklanganligi va baholash mezonlarining bir xilda qo'llanmasligi ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlar darslarida o'quvchilar bilimini nazorat qilish va baholash ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy baholash usullari o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki amaliy ko'nikmalari, ijodiy tafakkuri va kompetensiyalarini ham aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari formatif baholash, portfoliolar, loyiha ishlari, elektron baholash tizimlari va kompetensiyaviy yondashuv asosidagi baholash usullari ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Shuningdek, baholash jarayonining shaffofligi, adolatliligi va rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'lishi o'quvchilarning motivatsiyasi hamda ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tabiiy fanlarni o'qitishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatni ham baholash muhim hisoblanadi.

Kelajakda sun'iy intellekt, elektron ta'lim platformalari va adaptiv baholash texnologiyalaridan foydalanish baholash tizimini yanada takomillashtirish imkonini beradi. Shu sababli zamonaviy

baholash usullarini boshlang'ich ta'lim amaliyotiga keng joriy etish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Toshkent; 2024.
2. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris; 2023.
3. TIMSS 2023 International Results in Science. Boston; 2024.
4. UNESCO. Assessment for Learning Report. Paris; 2024.
5. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. London; 2022.
6. Brookhart S.M. How to Give Effective Feedback to Students. Alexandria; 2023.
7. Hattie J. Visible Learning. London; 2023.
8. Nitko A.J., Brookhart S.M. Educational Assessment of Students. New York; 2022.
9. Popham W.J. Classroom Assessment. Boston; 2023.
10. Stiggins R. Assessment for Learning. Portland; 2022.
11. ERIC Database. Science Assessment in Primary Education. 2020–2025.
12. Scopus Database. Educational Assessment Research. 2020–2025.
13. Web of Science. Competency-Based Assessment Studies. 2020–2025.
14. Usmonov K. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent; 2024.
15. Qodirov A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent; 2023.